

Neviditelní bezdomovci

Do obtížné životní situace se může dostat každý člověk a záleží jen na něm, jak ji dokáže vyřešit. Může se stát, že si neví rady, není si jistý svými kroky a rozhodnutími, neví, kam se obrátit o pomoc s řešením. Z pohledu a praxe sociálních pracovníků v domově pro matky s dětmi (DMD) plně souhlasíme s tím, že není možné zaměřit se jen na řešení jedné části klientových „obtíží“, ale na člověka jako na celek, proto pracujeme s celou rodinou. Naše zařízení poskytuje sociální službu ženám, které mají v péči nezaopatřené děti a ocitly se v tíživé životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Jsou to ženy, které opustil partner, rozpadlo se jim manželství, jsou to samoživitelky, těhotné ženy, oběti domácího násilí a ženy, které často řeší „neřešitelné“ dluhy.

Motto: „Zajímám se o svoji budoucnost, protože v ní hodlám strávit zbytek života.“ Charles Chaplin

■ **Text: Ivana Jelínková, DiS.,
Mgr. Lenka Vašutová**
Domov pro matky s dětmi
při Diakonii ČCE v Litoměřicích

➤ Tradiční rodina

V současnosti se vytrácí model tradiční rodiny, zvyšuje se počet nesezdaných párů a celkově je odloučení partnerů s dítětem vnímáno úplně jinak, než tomu bylo v předchozích generacích. Tradiční rodinu tak znají naše uživatelky i jejich děti jen velmi málo. Nejsou zde vytvořeny vztahy s otcem dítěte, prarodiči ani jinými příbuznými. Pracujeme se ženami, na kterých se „podepsalo“ jejich dětství, vyrůstaly v dysfunkčních rodinách a tento model si uchovávají do svého života a opakují jej.

Je však potřeba uvědomit si, že pobyt v DMD není důvodem k odebrání dětí do ústavní péče. Ženy zabezpečují své děti, jak nejlépe umějí a jak je v jejich možnostech. I když zajišťují většinou pouze biologickou funkci rodiny, dětem je s matkou dobře a ve vyhrocených situacích „drží spolu“. Slovo „domov“ je pro mnohé z nich přáním či snem.

Získat důvěru uživatelek je těžké, ale vyplácí se. Nejsme jen ubytovna, jsme služba. Při poskytování sociální služby je důležitou složkou respektování práva na svobodné rozhodování. Každý máme nastaven svůj hodnotový systém a ten se může měnit vzhledem k okolnostem, které nás v životě potkají. Priority člověka se mohou změnit a je nutné nastavit nové kroky k dosažení cíle. Ke změnám je nutná aktivizace, podpora sebedůvěry a snahy hledat vlastní cestu k řešení situace. Nepříjemné pocity spojené s nejistotou mohou vyvolávat pocit

marnosti, bezmocnosti a nemožnosti najít správné kroky a dosáhnout tak požadovaného cíle. Někdy se může stát, že dosažení cíle jde velmi pomalu a problém zůstává stále nevyřešen, někdy prostě vyřešit nejde. V DMD se setkáváme s neúplnou rodinou, která prochází krizí z různých důvodů. Proto je potřeba nabízet služby, které budou systematicky pracovat s neúplnou rodinou jako celkem a podporovat upevnění vztahu matka – dítě. Uživatelkám i dětem je nabízena podpora sociální, pedagogická i terapeutická, mají možnost využít psychoterapii. Pracujeme např. s metodou „Videotréning interakcí“ nebo „Scénotest“.

➤ Malý krok, velká změna?

Může se zdát, že tyto aktivity nejsou podstatné, když nemáte domov a řešíte existenční potíže, ale opak je pravdou. Velmi často totiž zapomínáme na to, že i malý krok může přispět k velkým věcem, že i malý úspěch nebo pochvala jsou důležité pro naše sebevědomí a vůli chtít něco dokázat. Důležité je pohlížet na uživatelku a její děti jako na osobnosti, které mají své potřeby. Většina uživatelek (zejména ty, které se staly oběťmi domácího násilí) nemá zpočátku sílu rozhodovat samy za sebe. Vůbec si neuvědomují následky toho, že děti byly svědky domácího násilí. Ty jsou často ze situace, která nastala, zmateny, matky neumějí nebo nechtějí s dětmi o tíživé situaci mluvit, vysvětlit jim, co se děje, a vztah matka – dítě je silně narušen. Děti nemají v matce oporu, neumí se s danou situací vyrovnat, což mnohdy vede až k agresi dětí a následnému trestání matkou. Citové projevy ze stran matek jsou někdy velmi slabé a děti trpí „citovým chladem“.

Uživatelky mají pocit méněcennosti, mají strach či nevědí, jak se rozhodnout. Svě rozhodnutí neumějí přijmout jako vlastní aktivitu, za kterou by měly nést odpovědnost. Mnohdy potřebují ke zvládnutí svých rozhodnutí najít jejich smysl a potřebnou energii, překonat strach ze špatných rozhodnutí.

➤ Formuláře, tiskopisy, statistiky

Samozřejmě nelze opomenout fakt, že veškeré činnosti DMD musí být řádně zapsány do všech možných formulářů. Statistiky podle různých grantů a projektů se zaměřují většinou pouze na obloženost a kapacitu zařízení, ale nikde nejsou uvedeny příčiny toho, proč se ženy s dětmi do DMD dostaly. Někdy se může stát, že jsme zahlceni papírováním a zapomínáme na to hlavní, že uživatel je především člověk, osobnost, který má své sny, přání, trápení. A my se najednou nacházíme v roli rozhodce, nebo dokonce i soudce, který nahlíží ze svého pohledu, nebo dokonce jen z pohledu nutných formulářů.

Ale otázky zůstávají: Co o uživatelce víme? Máme plno „nutných formulářů“, které je potřeba vyplnit, ale v žádném z nich nenajdete otázku: „Jak se cítíte? Co je pro vás důležité? Kdo je pro vás důležitý?“ Je také nutné zdůraznit, že z praxe DMD vyplývá i to, že některé uživatelky se velmi rychle naučí říkat to, co bychom chtěli slyšet, což jejich situaci nevyřeší, „nepohnou se z místa“. My pak často mluvíme o nemotivovaném uživateli, ale on je motivovaný, bohužel jinak, než chceme my.

➤ NE-motivace uživatelek

Jedná se především o to, jak motivovat a vést uživatelku k odpovědnosti za vlastní rozhodnutí, ke změně postojů, které by pomohly její tíživou situaci změnit nebo i vyřešit. Zde je dilematem posouzení hranice mezi motivací a manipulací uživatelek ze strany pracovníka služby. Ten jí má podporovat v řešení její tíživé situace, má být průvodcem a respektovat individualitu uživatelek. Může upozornit na možná rizika, ale nesmí vnucovat své názory, postoje. A pokud uživatelka o naši podporu nestojí, je důležité nebrat to jako své selhání, ale pochopit, že se jedná o rozhodnutí dospělého člověka, který za ně nese zodpovědnost i s možnými negativními následky.

Stává se, že některé uživatelky (které jsou v DMD opakovaně) přesně vědí (nebo mají naučeno), co s nimi pracovník již řešil, na jaká rizika je upozorňoval. Přesvědčují

nebo rodina jako celek?

nás o tom, že tutéž chybu už neudělají, že vědí, jakou cestou se dát. Splněný cíl v individuálním plánování: uživatelka uchopila svoji situaci a bude ji řešit. Často to však bývá ze strany uživatelské manipulace vůči příslušnému pracovníkovi a její nepříznivá situace se spíše prohlubuje.

» Azylová turistika

Jak už bylo zmíněno, v posledních letech se uživatelské služby opakovaně vrací. Není výjimkou, že se svými dětmi dva roky i déle „putují“ po různých azylových domech. Tzv. „azylová turistika“ vytváří pro mnohé uživatelské jakýsi bludný kruh a pro mnohé může být signálem „stejně se nic nezmění“. Většinou jsou to ženy na rodičovské dovolené nebo pobírají dávky hmotné nouze.

Zde vyvstává několik otázek: „Kdy se stává člověk na dávkách závislý? nebo „Je výhodnější či pohodlnější pobírat dávky,

školáka. Bohužel, setkáváme se s tím, že ani pedagogové neumějí tyto děti přijmout a negativní třídní klima neumějí nebo nechtějí řešit. DMD sice spolupracuje se školou, ale jedná se především jen o zprostředkování kontaktu pro novou uživatelskou službu nebo řešení případných obtíží, užší spolupráce zde není. Na školách by podle pracovníků DMD měla být pozice školního sociálního pracovníka, který by právě řešil možné sociální záležitosti s celou rodinou, školou i OSPOD.

Podíváme-li se na toto téma z roviny pracovníka DMD, jde především o to, že se společnost často domnívá, že se jedná o práci s lidmi na okraji společnosti, lidmi z minoritní společnosti, především tedy s Romy. Ale otázka bezdomovectví se týká nás všech. Zkuste se zamyslet a odpovědět si na otázku: Poznáte na ulici ženu s dětmi,

V dnešní době se ze společnosti vytrácí tradiční rodina, pojem manželství se stává synonymem pro „papír na společné žití“, který nepotřebujeme. Je tomu opravdu tak, nebo se naopak bojíme zodpovědnosti, respektování druhého, společného plánování, ale i společného řešení krizí a neúspěchů? Je důležité uvědomit si, že nesmíme ani nechceme nahrazovat funkci rodiny, nechceme suplovat matky nebo rodinu, ale ukázat možný směr, ukázat, jak by to možná šlo. Nepasovat se do role rádců, ale spíše posluchačů a podpůrců, a proto je důležitá profesionální podpora, kterou může sociální služba poskytnout.

Komplexnost služby vidíme nejen v sociální práci, ale také v práci pedagogické, diagnostické, terapeutické a v neposlední řadě také v podpoře po odchodu z azylového domova. Chybí následná práce s ženami (poté, co už bydlí v běžných bytech), které nejsou schopny ustát tlak ze strany společnosti: jednání s pronajímatelem, hledání práce, jednání s pracovníky o dávkách hmotné nouze, jednání se školou – mají totiž nízkou komunikační dovednost; rodina je na život ve společnosti moc nevybavila. Pokud se budeme zabývat pouze sociální prací a opomíjet práci s rodinou jako celkem, bude to krok zpátky.

» Optimální řešení?

Z pohledu uživatele by za zlepšení jeho tíživé situace bylo považováno nalezení bydlení, schopnost udržet si ho, možnost zaměstnání, budování sociálního zázemí a jistoty; vědět, že někam patřím; být samostatný, tzn. žít bez sociálních dávek; ukotvení dítěte ve stálém kolektivu vrstevníků.

Z pohledu poskytovatele by zlepšením současné situace bylo právní zakotvení po doby následných služeb, především ukotvení sociálního nebo podporovaného bydlení, zajištění dlouhodobého financování pro kvalitně poskytované sociální služby, zvýšení prestiže sociální práce a vůbec větší informovanost široké veřejnosti o této problematice.

Stavem, který by byl považován za zlepšení, je změna v systému sociálních dávek, nabídka bytů pro tuto cílovou skupinu, možnost být zaměstnán, efektivní poradenství na Úřadu práce, možnosti kvalitních rekvalifikačních kurzů, začlenění dlouhodobě nezaměstnaných do veřejně prospěšných prací – tedy komplexnost nejen v rámci poskytování jedné služby, ale komplexnost, která se bude prolínat ve více směrech a oblastech lidského žití. ■

Získat důvěru uživatelské je těžké, ale vyplatí se.

Nejsme jen ubytovna, jsme služba. Při poskytování sociální služby je důležitou složkou respektování práva na svobodné rozhodování.

než chodit do práce?“ Těžká to věc, když nemáte vzdělání a pracovní návyky a přebíráte model z rodiny, kde všichni také na tu „sociálku“ chodili. Opět nastává kruh závislosti na sociálních službách, kdy běžný podnájem je pro mnohé uživatelské nedostupný – nemají dostatek peněz na kauci a systém prostupného bydlení zatím nefunguje. A právě zde vidíme cílenou systematickou práci s uživatelskou a jejími dětmi jako zásadní.

» Předsudky ze strany společnosti

Bariéry jsou dvojí: ze strany uživatelské služby a jejich dětí a také ze strany pracovníka DMD. Pro společnost je samotný pobyt uživatele a jejich dětí v DMD určitě stigma. S předsudky ze strany společnosti se setkávají především při hledání zaměstnání a bydlení – když uvedou, že bydlí v azylovém domě, jsou odmítnuty či se jim zaměstnavatel/pronajímatel bytu již neozve.

Většina dětí žijících v DMD se ve škole setkává s negativním přijetím nejen ze strany vrstevníků. Z pohledu práce s dětmi vidíme jako zlomový jejich nástup do školy. Ano, nastává čas povinností, čas, kdy se rituál rodiny změni a musí se přizpůsobit. Čas, kdy je dítě konfrontováno se svými vrstevníky, čas, kdy dítě přijímá novou roli

kteřá využívá sociální službu azylového domova? Dovolíme si tvrdit, že ne. Většina uživatelů a dětí této služby jsou „neviditelní bezdomovci“. Ženy a děti, které jsou čistě a hezky oblečeny, nežebrají...

Zde se také nabízí otázka prestiže sociální práce. Pod pojmem sociální práce si široká veřejnost představí sociálního pracovníka jako člověka, který bere děti rodičům. Sociální práce je široký pojem, který by měl být více představen a nabízen široké veřejnosti.

» Rodina jako celek v sociální službě

Rodina jako celek, rodina jako soubor vztahů, lásky, nedorozumění. Rodina jako domov. Jistě by se dalo napsat mnoho dalších přírovnání. Důležité je uvědomit si, že i neúplná rodina, rodina v tíživé situaci či rodina v krizi je celek, se kterým se musí systematicky pracovat. Pokud chceme ukázat jiný vzorec chování nebo dokonce změnit vzorec chování rodin z azylového domova, tak je to velmi dlouhá cesta, která musí prostupovat celými generacemi. Prostřednictvím rodiče působit na dítě a prostřednictvím dítěte působit na rodiče. Je to nelehký a dlouhodobý úkol, ale pokud práci v pomáhajících profesích chápeme jako poslání, je to velká výzva.